

บทความประวัติศาสตร์วิเคราะห์ :

“เมืองศรีเทพ” ศูนย์กลางทวารวดี.....ที่ยังเป็นปริศนา

เอกสารประกอบการศึกษาดูงานเมืองศรีเทพ วันที่ 21-23 พฤศจิกายน 2566

ชมรมกิน-เที่ยวหมู่บ้านชื่อดัง28

www.tanitsorat.com

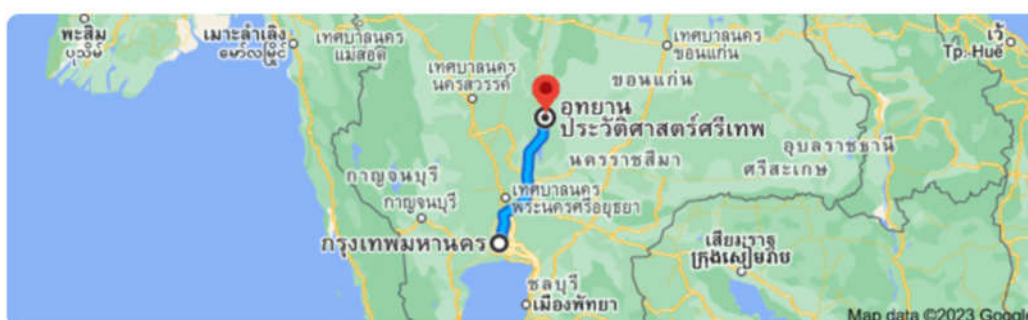

โดย ดร.ธนิต โสรัตน์
ผู้สนใจสังคม-ประวัติศาสตร์
วันที่ 14 พฤศจิกายน 2566

ปฐมบท

ข้อความที่ปรากฏอยู่ในเอกสารนี้รวบรวมจากเอกสารทุติยภูมิงานทางวิชาการจากผู้รู้ทางประวัติศาสตร์หลายท่านและสอดแทรกความเห็นของผู้เขียน ประวัติศาสตร์เป็นเหมือนจิ๊กซอว์ที่ยังต่อไม่สำเร็จ จำเป็นต้องมีการศึกษาต่อยอดมีทั้งเห็นด้วยและเห็นต่าง ข้อมูลที่ปรากฏในรายงานฉบับนี้ผู้อ่านต้องแยกแยะความน่าเชื่อถือ ประวัติศาสตร์และเรื่องราวของศรีเทพหลังจากที่ได้รับเป็นมรดกโลกทำให้ผู้คนจำนวนมากให้ความสนใจกับประวัติศาสตร์และสนใจที่จะมาเที่ยวชมเมืองศรีเทพ ผลคือทำให้นักวิชาการและผู้รู้ประวัติศาสตร์ออกมาให้ข้อมูลรวมถึงสื่อออนไลน์ต่างให้ข้อมูลที่แตกต่าง บ้างก็อิงองค์ความรู้บ้างก็วิจารณ์โดยไม่ใช้ตรรกะหรือแชร์ข้อมูลที่หลุดโลก แต่ไม่ว่าจะอย่างไรกระแส “ศรีเทพฟีเวอร์” รวมถึงละครทีวีอิงเรื่องราวประวัติศาสตร์ก็ปลุกให้คนไทยสนใจที่จะรู้เรื่องราวในอดีตซึ่งทำให้เราๆท่านๆมานั่งอยู่ ณ วันนี้และจะเป็นประวัติศาสตร์ชำระไปถึงอนาคต

“เมืองโบราณศรีเทพ” ตั้งอยู่ที่ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ เมืองศรีเทพห่างจากกรุงเทพมหานครประมาณ 239.5 กม. ในสมัยรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2443 (ร.ศ. 118) ได้ยกเมืองเพชรบูรณ์ตั้งขึ้นเป็นมณฑลหนึ่งแยกออกมาจากมณฑลนครราชสีมาและให้ยกเมืองหล่มสักดีมารวมอยู่ในมณฑลเพชรบูรณ์ สำหรับเมืองเลยและเมืองแก่นท้าวซึ่งเป็นเมืองขึ้นกับเมืองหล่มสักดีเดิมนั้นให้คงอยู่ในมณฑลฝ่ายเหนือตามเดิม ต่อมาพ.ศ.2446 ได้ยกเลิกมณฑลเพชรบูรณ์มารวมกับมณฑลพิษณุโลกและพ.ศ. 2476 รัฐบาลคณะราษฎรได้ยกเลิกเขตปกครองมณฑลเป็นจังหวัดทั่วประเทศทำให้เพชรบูรณ์มีสถานะเป็นจังหวัดอยู่ในภาคเหนือตอนล่าง ปัจจุบันเมืองศรีเทพขึ้นอยู่กับอำเภอศรีเทพมีพื้นที่ติดกับจังหวัดลพบุรี ได้แก่ ทิศตะวันออกติดต่อกับอำเภอลำสนธิ ทิศใต้ติดต่อกับอำเภอชัยบาดาลมีแนวกึ่งกลางแม่น้ำป่าสักเป็นเส้นแบ่งเขตและทิศตะวันตกติดต่อกับอำเภอโคกเจริญ มีนักวิชาการบางส่วนเห็นว่าเมืองศรีเทพอาจเสื่อมสลายจากการระบาดของโรคภัยและ/หรือเปลี่ยนเส้นทางคมนาคมอยู่ที่ชุมทางนครรัฐละโว้ซึ่งเป็นเมืองเอกของเขมรเมืองพระนคร

นครรัฐร่วมสมัยศรีเทพก่อนเป็นอาณาจักรสยาม

นครรัฐโบราณก่อนเป็นประเทศไทยผู้คนส่วนใหญ่ซึ่งไม่ได้สนใจประวัติศาสตร์อาจมีความสับสนปรากฏการณ์เมืองศรีเทพ เพื่อความเข้าใจที่นำไปจำเป็นที่จะต้องปูพื้นของการพัฒนานครรัฐต่างๆ ก่อนที่จะกลายเป็นอาณาจักรอยุธยาและพัฒนาเป็นสยามประเทศที่สุดกลายเป็นประเทศไทยในปัจจุบัน จำเป็นที่จะต้องเห็นบริบทการวิวัฒนาการของนครรัฐต่างๆ ร่วมสมัยกับเมืองศรีเทพโดยเฉพาะในช่วงศตวรรษที่ 11 ถึง 12 หรือผ่านมากกว่า 1,400 ปี เกี่ยวข้องกับความเชื่อมโยงของเมืองสำคัญในภาคกลางซึ่งมีความสำคัญต่อการบ่งชี้การเป็นรัฐทวารวดี เช่น (1) เมืองนครปฐมโบราณซึ่งมีการพบหลักฐานทั้งที่พระปฐมเจดีย์และรอบเมืองพระประโทน (2) เมืองโบราณอู่ทองมีการพบหลักฐานมากมายทั้งที่สิงห์บุรี สุพรรณบุรี ฯลฯ (3) เมืองอโยธยาซึ่งเป็นการรวมเมืองละโว้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งอารยธรรมเป็นแบบเขมรโบราณยุคเมืองพระนคร (4) เมืองคูบัว จ.ราชบุรี เป็นเมืองเก่า โดยจะขอกกล่าวโดยสังเขป ดังนี้

ภาคเหนือ : นครรัฐโยนกเชียงแสน ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12 ร่วมสมัยทวารวดีและศรีเทพ บรรพชนคือชนละจกกราชหรือปู่เจ้าลาวจกย้ายลงมาจากดอยตุงตั้งเมืองที่ริญญนครเงินยางเชียงแสน เป็นกลุ่มชนเผ่าลัวะ (Lua) หรือบ้างเรียกว่าลัวะว่าเป็นชนเผ่าดั้งเดิมก่อนอาณาจักรล้านนาอยู่แถบเชียงราย พะเยาแพร่ น่าน ตำนานเมืองเหนือกล่าวถึงตำนานสิงหนวัติกุมารเป็นผู้สร้างแปลงเมืองมีการโยกย้ายพระเจ้าพรหมจนมาถึงพระเจ้าไชยศิริว่าไปครองเมืองกำแพงเพชรและเมืองอู่ทอง ตำนานเมืองเหนือกล่าวถึงนครรัฐใหญ่หรือญาย (ศตวรรษที่ 13-17) อยู่ในตำนานจามเทวีวงศ์กล่าวถึงนางพระยาละโว้มาตั้งเมืองที่ลำพูนและลำปางต่อมาถูกพญาเม็งรายหลังจากยึดรัฐพะเยาสำเร็จนำทัพมายึดหรือญายผนวกเป็นอาณาจักรล้านนา ศูนย์กลางอยู่ที่เชียงใหม่จนไปถึงอยู่ใต้การปกครองของพม่าอยู่เกือบสองร้อยปีจนต่อมาผนวกเป็นประเทศไทยเมื่อปลายรัชกาลที่ 5 ต่อรัชกาลที่ 6 จนถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยใช้เวลาในการรวมประเทศถึง 59 ปี (พ.ศ. 2417-2476)

ภาคใต้ : นครตัมพรลิงค์ ตามตำนานเกี่ยวข้องกับยุคศรีวิชัย (พุทธศตวรรษ 11-17) ศูนย์กลางอยู่ที่ปาเล็มบัง เกาะสุมาตราใต้ ประเทศอินโดนีเซีย นครตัมพรลิงค์หรือจีนเรียกว่าตัมเหมยหลิง ศูนย์กลางอยู่ที่บ้านพระเวียงเมืองนครศรีธรรมราชต่อมาศูนย์กลางย้ายไปเมืองไชยาโบราณ ในยุครุ่งเรืองอาณาเขตทางเหนือถึงเมืองชุมพรบางช่วงอิทธิพลถึงเมืองบางสะพาน จ.ประจวบคีรีขันธ์ ทางใต้ถึงรัฐปัตตานีและเมืองไทรบุรีต่อมาได้พัฒนาเป็นรัฐนครศรีธรรมราช เจ้าเมืองเรียกว่าพญาศรีธรรมโศกราชสืบต่อมาหลายองค์จนถึงต้นศตวรรษที่ 19 ถูกผนวกกับรัฐสุพรรณภูมิและในเวลาต่อมาได้มีการผนวกผ่านทางเครือข่ายร่วมกับรัฐอโยธยาเป็นอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาซึ่งอยู่ในช่วงเวลาใกล้เคียงกับการผนวกรัฐสุโขทัย

ภาคกลาง ปฏิเสธไม่ได้ว่าการรวมตัวของรัฐต่างๆ ในภาคกลางมีความโดดเด่นจนกลายเป็นศูนย์กลางของประเทศในปัจจุบัน ในอดีตนครรัฐต่างๆ ในภาคกลางเป็นการรวมตัวแบบเครือข่ายผ่านการแต่งงานจากนครรัฐต่างๆ เช่น อโยธยา-ละโว้มารวมกับรัฐอู่ทอง-สุพรรณภูมิซึ่งเป็นนครรัฐใหญ่มีอาณาเขตไปถึงนครปฐมโบราณ ราชบุรี นครศรีธรรมราช เมื่อรวมกันเป็นอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 1893) และต่อมาสามารถไปผนวกสุโขทัย นครเหล่านี้มีร่องรอยทางประวัติศาสตร์การพบจารึก ศิลปกรรม โบราณสถาน ตลอดจนโบราณวัตถุที่ร่วมสมัยยุคทวารวดีเกี่ยวข้องกับศาสนาฮินดู-พราหมณ์และพุทธศาสนาเถรวาทจนมาถึงลัทธิเถรวาท จากหลักฐานที่พบแสดงถึงการมีตัวตนของทวารวดีในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา-

แม่น้ำป่าสัก-แม่น้ำลพบุรีจนถึงแม่น้ำนครชัยศรี หลักฐานที่ชัดเจนกรุงศรีอยุธยาชื่อเมื่อแรกตั้งคือ “กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา” แสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงการเป็นศูนย์กลางของอารยธรรมทวารวดี

รัฐศรีเทพกับการเป็นศูนย์กลางทวารวดี

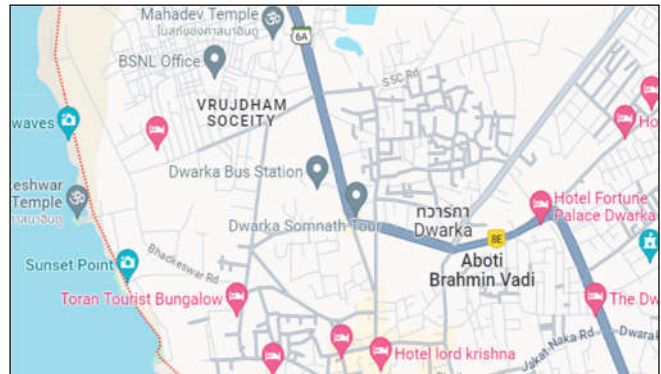
บริบทเรื่องราวของศรีเทพเชื่อมโยงกับการเป็นศูนย์กลางนครรัฐทวารวดีเหมือนเป็นปริศนา เป็นตัวจิ๊กซอว์ที่ยังไม่ครบที่นักวิชาการประวัติศาสตร์มีการเสาะแสวงหามาช้านาน ที่ผ่านมามีการตั้งสมมุติฐานที่ตั้งของรัฐทวารวดีไว้ 30-40 แห่ง ปัจจุบันมีการใช้เทคโนโลยีดาวเทียมในการเสาะหาแต่จนถึง ณ ขณะนี้ยังไม่สามารถเป็นข้อยุติทางวิชาการที่ต้องการหลักฐานเป็นที่ยอมรับได้ว่านครรัฐทวารวดีอยู่ตรงไหนหรือเป็นเพียงรัฐในอุดมคติเป็นอารยธรรมที่กระจายอยู่ในภูมิภาคอุษาคเนย์สุวรรณภูมิ บ้างว่าเมืองศรีเทพอาจเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นศูนย์กลางทางศาสนาเช่นเดียวกันกับปราสาทหินพิมายและปราสาทเขาพนมรุ้ง เรื่องราวของ “เมืองศรีเทพ” ณ วันนี้อาจเป็นคำตอบที่คลุมเครือไม่สอดคล้องกับหลักฐานไปทั้งหมดโดยเฉพาะความเชื่อมโยงกับ “สยามหรือเสียมล่อ” ตลอดจนความสอดคล้องด้านภูมิศาสตร์และภูมิรัฐศาสตร์กับเมืองต่างๆ ยังไม่ลงตัว

รายงานฉบับนี้ไม่ได้ปฏิเสธความเป็นตัวตนของศรีเทพว่าเชื่อมโยงเป็นศูนย์กลางของนครรัฐทวารวดีหรือเป็นเพียงบางส่วนของทวารวดี แม้แต่ “นครรัฐทวารวดี” ที่ส่วนใหญ่รู้จักผ่านละครโทรทัศน์หรือข้อมูลที่ปรากฏอยู่ในโซเชียลมีเดีย เมืองศรีเทพอุทยานประวัติศาสตร์ จ.เพชรบูรณ์ หลังจากเพียรพยายามมากว่า 3 ทศวรรษในการขอขึ้นเป็นมรดกโลกแต่ดำเนินการอย่างจริงจังเป็นระบบช่วงปีพ.ศ. 2559 ในยุค “คสช.” จนที่ในวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2566 การประชุม UNESCO ครั้งที่ 45 ณ กรุงริยาด ประเทศซาอุดีอาระเบีย ได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกภายใต้ชื่อ “เมืองโบราณศรีเทพ” จัดเป็นแห่งที่ 7 ของไทย

เกี่ยวกับที่มาของชื่อเมืองศรีเทพ (พุทธศตวรรษที่ 11-18) จากจารึกที่พบระบุเป็นภาษาสันสกฤตปรากฏชื่อเมือง “ไพศาลี” ชื่อจริงของเมืองไม่มีหลักฐานปรากฏ ศรีเทพได้ชื่อจากการอนุโลมจากพระวินิจฉัยของกรมดำรงราชานุภาพเมื่อครั้งไปตรวจราชการ (พ.ศ. 2447) โดยได้ความได้ว่ามีทำเนียบเก่าสมัยรัชกาลที่ 2 ระบุชื่อเมืองวิเชียรบุรี ทรงวินิจฉัยว่ายังหาชื่อเมืองไม่ได้ให้ใช้ “ศรีเทพ” ไปก่อนเพราะเป็นชื่อเก่าของเมืองวิเชียรบุรี ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับบริเวณอุทยานและยังเป็นที่ตั้งของวัดศรีเทพ ก่อนหน้านั้นและปัจจุบันมีนักวิชาการบางส่วนสันนิษฐานว่าเมืองศรีเทพเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรม “ทวารวดี” โดยปฏิเสธไม่รับรู้หลักฐานเกี่ยวกับเมืองโบราณนครปฐม นครชัยศรี เมืองอู่ทองรวมถึงเมืองอโยธยาซึ่งชื่อเต็มดังปรากฏในจารึกคือ “อโยธยาศรีรามเทพนคร”

ประเด็นที่ต้องทำความเข้าใจเรื่องราวและประวัติศาสตร์ของไทยโดยเฉพาะทางภาคกลางบริเวณลุ่มแม่น้ำลพบุรี แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำนครชัยศรีล้วนเกี่ยวข้องกับการเป็นรัฐทวารวดีรัฐเหล่านี้รวมตัวกันมีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวซึ่งเงินตั้งแต่ราชวงศ์ชองตอนปลายจนถึงราชวงศ์คำซิงเรียกรวมๆ ว่า “เสียม” เมืองเหล่านี้มีความเชื่อวัฒนธรรมพุทธศาสนาทั้งมหายานและเถรวาทรวมถึงศาสนาฮินดูทั้งไวษณพนิกาย (นับถือพระวิษณุ) และไศลนิกาย (นับถือพระศิวะ) รวมถึงศาสนาผี เช่น ผีบรรพชน, ผีแถน, ผีนาค, แม่พระโพสพ ที่ยังเห็นถึงปัจจุบันคือศาลพระภูมิเจ้าที่และบูชากระดูกบรรพชน แม้แต่ “ราชวงศ์จักรี” ก็เป็นอวตารของพระนารายณ์

ที่กล่าวมาข้างต้นเพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงเมืองศรีเทพมีการผูกกว่าเป็นศูนย์กลางของ
รัฐทวารวดีทางอินเดียเรียกว่า “เมืองทวารกา” แปลว่าประตูใหญ่หรือทางเข้า-ออกซึ่งน่าจะหมายถึงเมือง
ค้าขายหรือเมืองท่าเป็นชื่อเมืองของพระกฤษณะอวตารของพระวิษณุซึ่งเป็นหนึ่งในสามของมหาเทพ “ตรีมูรติ”
ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโคมตี ใกล้ปากอ่าวคุตจ์ทะเลอาหรับด้านทิศใต้ของรัฐคุชราตประเทศอินเดีย ปรากฏอยู่ในมหา
กาพย์ “ภารตะ” โดยพระกฤษณะเป็นสารถิขัรบราชรถศึกให้กับเจ้าชายอรชุนอยู่ในราชวงศ์ปาณฑพทำสงคราม
กับราชวงศ์เคาธเป็นมหาสงครามในตำนาน ณ พุทกุเทศเป็นบริเวณที่ราบอยู่ใกล้ ๆ กับกรุงหัสตินาปุระ
จากข้อมูลดังกล่าวพออนุมานได้ว่าเมืองทวารทิมี่วัฒนธรรมที่นับถือศาสนาฮินดูไวษณพนิกายนับถือพระวิษณุ
หรือพระนารายณ์ก่อนที่จะมีการผสมผสานพระพุทธศาสนาลัทธิมหานิกาย

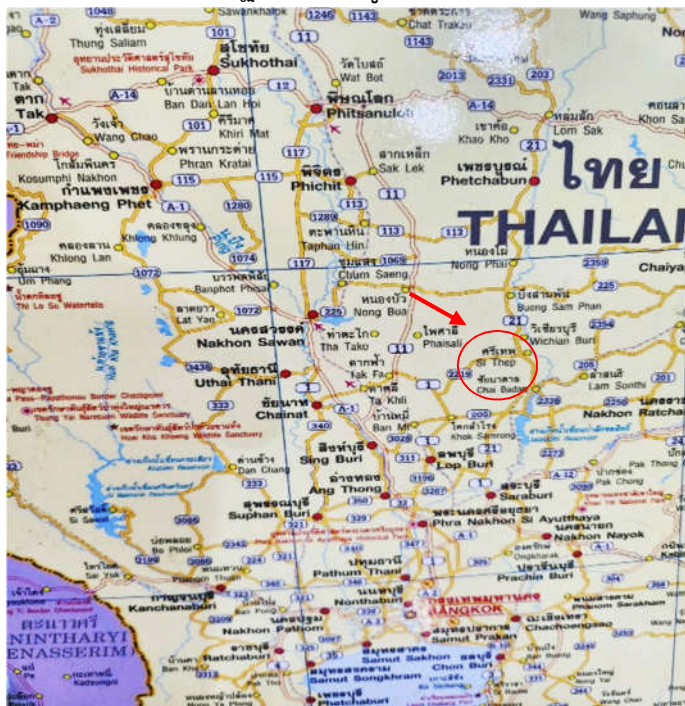
ที่มา : Google Map

“รัฐทวารทิมี่” ปรากฏเป็นชื่ออาณาจักรอยุธยาเมื่อแรกตั้ง (พ.ศ. 1893) ทำเนียบเรียกว่า
“กรุงเทพทวารทิมี่ศรีอยุธยา” จากชื่อเรียกแสดงถึงความเชื่อมโยงของรัฐทวารทิมี่กับรัฐอยุธยาชื่อเต็มเรียกว่า
“อโยธยาศรีรามเทพนคร” เป็นเมืองเก่าย้อนไปถึงพ.ศ. 1650 ก่อนตั้งรัฐสุโขทัยร้อยปีเศษ จนถึงราวพ.ศ. 1893
มีการรวมรัฐอุททอง-สุพรรณภูมิกับรัฐอโยธยา-ละโว้เป็นอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาชื่อเมืองบ่งบอกว่าเมืองของ
พระรามอวตารของพระนารายณ์ แสดงให้เห็นว่าเมื่อแรกตั้งเป็นอารยธรรมแบบไวษณพนิกาย (นับถือพระ
วิษณุ) ผสมผสานกับพระพุทธศาสนามหานิกายเป็นวัฒนธรรมเดียวกันกับอาณาจักรเขมรเมืองพระนคร

นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์บางส่วน (รวมทั้งผู้เขียน) เชื่อว่าอารยธรรมแบบทวารทิมี่
กระจายตัวอยู่ในบริเวณภาคกลางและตลอดลุ่มแม่น้ำลพบุรี-แม่น้ำป่าสัก-แม่น้ำเจ้าพระยา- แม่น้ำนคร
ชัยศรีหรือแม่น้ำท่าจีน โดยแต่ละรัฐมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติผ่านการแต่งงานข้ามสกุล สำหรับศูนย์กลาง
ในแต่ละช่วงเวลาอาจเคลื่อนย้ายขึ้นอยู่กับการขยายตัวของกษัตริย์ที่ปกครองและการเปลี่ยนเส้นทางการค้าซึ่งใน
ยุคหลังมีแนวโน้มที่จะค้าขายทางทะเลทำให้ศูนย์กลางอำนาจย้ายลงมาทางใต้เกิดศูนย์กลางใหม่คือรัฐละโว้หรือ
ลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ 11-18) เป็นเมืองลูกหลวงของอาณาจักรเขมรเมืองพระนคร มีความเชื่อว่าการเสื่อม
สลายของเมืองศรีเทพมาจากการเพิ่มอิทธิพลของรัฐอโยธยา-ละโว้ ซึ่งต่อมารวมกับรัฐสุพรรณภูมิ (อุททอง) อีกทั้ง
การกำเนิดของนครรัฐสุโขทัย (พ.ศ. 1750) ส่งผลต่อการเปลี่ยนเส้นทางการค้า

กลุ่มนครรัฐใหม่ซึ่งอยู่ทางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและสาขาโดยรัฐสุพรรณภูมิมีความเข้มแข็งมาก
สุด เดิมมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองอุททองมีอาณาเขตไปถึงเมืองนครปฐมโบราณ เมืองราชบุรี (คูบัว) เมืองเก่าเพชรบุรี
(พลิบพรี) ซึ่งต่อมามีการผนวกเมืองนครศรีธรรมราช เป็นรัฐที่มีความมั่งคั่งเนื่องจากค้าขายทางทะเลกับจีน-
อินเดียรวมถึงเปอร์เซียปรากฏอยู่ในเอกสารจีนตั้งแต่ปลายราชวงศ์ซ่งใต้ (พ.ศ. 1670-1802) ต่อเนื่องมาถึง
ราชวงศ์หยวน-ราชวงศ์หมิงจนถึงราชวงศ์ชิงเรียกดินแดนเหล่านี้ว่า “เสียม” (ดูรูปประกอบ)

จุดเริ่มรัฐทวารวดีเป็นที่รู้จักจากบันทึกของพระธรรมจารย์เสวียนจ้างหรือคนไทยรู้จักในชื่อ หลวงจิ้นถ้งซ่มจั้ง (พ.ศ. 1143-1207) ในสมัยราชวงศ์ถังได้เดินทางไปทางตะวันตกผ่านทะเลทราย “ทากลามากัน” ข้ามภูเขาซึ่งเป็นประเทศอัฟกานิสถานในปัจจุบันจนถึงอินเดียทางตะวันออก เป็นการจารึก ศึกษารธรรมและแปลพระไตรปิฎกภาษาจีนที่สำนักนาลันทาซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์อยู่ที่แคว้นมคธ ปัจจุบันอยู่ที่ รัฐพิหารทางตะวันออกของอินเดีย เมื่อเดินทางไปตะวันออกสุดของประเทศอินเดีย (พ.ศ.1162 บ้างก็ว่าพ.ศ. 1189) มีผู้กล่าวว่ามียาฉาจักรใหญ่อยู่ทางตะวันออกระหว่างเมืองศรีเกษตร (พม่า) กับเมืองอีสานปุระ (เขมร) เมืองดังกล่าวเป็นรัฐใหญ่เป็นศูนย์กลางของลัทธิมหายานเมืองดังกล่าวจีนเรียกว่า “เมืองโดโลปอดี้” ซึ่งก็คือ

รัฐทวารวดี ที่กล่าวมาแสดงให้เห็นถึงความ เชื่อมโยงของเมืองศรีเทพกับรัฐทวารวดี เมืองเก่า ศรีเทพหลังจากขึ้นทะเบียนมรดกโลกได้รับความ สนใจทั้งจากนักวิชาการ นักท่องเที่ยวและยูทูบ เปรอร์ทำให้ “ใส่ไข่” ข้อมูลและความเป็นมา กลายเป็นนิยายและ/หรืออิงกับละครซึ่งชาวบ้าน เชื่อข้อมูลในละครมากกว่าข้อมูลทางวิชาการ จำเป็นที่จะต้องแยกแยะเพื่อความเข้าใจที่ถูกต้อง

หมายเหตุ : หลวงจิ้นถ้งจั้งที่ไปศึกษาพระไตรปิฎกในอินเดีย คือหลวงจิ้นถ้งจั้ง ประมาณพ.ศ.1214 แต่เป็นการเดินทางทิศ ได้ผ่านเมืองกวางโจวในมณฑลกวางตุ้งและลงเรือมาแะที่ นครศรีธรรมราชก่อนที่จะไปลังกาและอินเดีย

ฉากทัศน์เมืองศรีเทพสันนิษฐานรุ่งเรืองตั้งแต่ศตวรรษที่ 11-16 บ้างว่าเริ่มต้นศตวรรษที่ 8 ซึ่ง อาจจะเกินความจริงไปบ้าง เรื่องราวและความรุ่งเรืองของศรีเทพยังมีความคลุมเครือและกังขาว่ารุ่งเรืองใน ฐานะแคว้นรัฐไทยยุคแรกหรือเป็นเพียงสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาที่ผู้คนมาแสวงบุญคล้ายกับนครปฐมเจดีย์ เกี่ยวข้องกับสถานที่ใกล้เคียงคือ “เขามอรัตน์” เป็นศูนย์กลางความศักดิ์สิทธิ์ก่อนเมืองศรีเทพโดยพบจารึก และรูปสลักบริเวณในถ้ำน่าจะมียุคศตวรรษที่ 14 เชื่อมโยงกับศาสนาพุทธหินยานซึ่งมีบทบาทเกี่ยวข้องกับ ชุมชน “เมืองศรีเทพ” มีการสันนิษฐานว่าอาจเป็นศูนย์กลางของรัฐทวารวดี

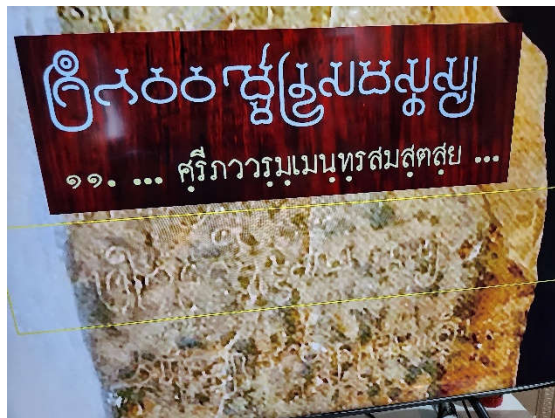
การเปลี่ยนแปลงที่อาจมีผลต่อการเสื่อมสลายของเมืองศรีเทพอาจเริ่มจากสมัยพระเจ้า ชัยวรมันที่ 2 (พ.ศ. 1345-1378) พระองค์ทรงรวบรวมอาณาจักรขอมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันย้ายเมืองมา ทางใต้ ต่อมาสมัยพระเจ้ายโศวรมันที่ 1 ทรงสร้างเมืองพระนคร (Angkor) รวากลางพุทธศตวรรษที่ 15 ได้มา สร้างเมืองใหม่ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของโดนเลสาบปัจจุบันคือเมืองเสียมเรียบประเทศกัมพูชา ชื่อเมือง เมื่อแรกตั้งคือ “ศรียโสธรปุระหรือเมืองพระนคร (อังกอร์)” มีศูนย์กลางอยู่ที่ปราสาทพนมบาแกง เป็นการ เริ่มต้นอาณาจักรเขมรเมืองพระนครต่อเนื่องไปต้นศตวรรษที่ 20 หลังจากนั้นถูกขุนหลวงพะงั่วจากอยุธยายึด เมืองและกลายเป็นเมืองร้างจนต้องย้ายไปสร้างเมืองใหม่ที่เมืองจตุรมุข (พ.ศ. 1974) เขมรเมืองพระนครเป็น ราชอาณาจักรต่อเนื่องมาถึงเกือบหกศตวรรษมีบทบาทการเมือง-การปกครอง-ศาสนาและอารยธรรมในภูมิภาค อุษาคเนย์แม้แต่ภาษาพูด-ภาษาเขียนของไทยปัจจุบันก็มีรากเหง้าจากเขมรโบราณ

ศรีเทพช่วงปลายยุคศตวรรษที่ 16-17 มีร่องรอยทั้งวัฒนธรรมทวารวดีและวัฒนธรรมเขมรโบราณ เช่น ปรางค์สองพี่น้อง นอกจากนี้มีการพบจารึกอักษรปัลลวะเป็นอักษรพราหมณ์ของอินเดียตอนใต้เป็นต้นแบบอักษรมอญ-เขมรและพัฒนาเป็นอักษรไทยและลาว ข้อความที่ปรากฏระบุเจ้าเมืองชื่อ “ศรีภว วรรณ” และยังพบจารึกอีกมากมาย เป็นจารึกที่พบเก่าสุดของไทยแสดงให้เห็นว่าบริเวณของศรีเทพมีการจัดตั้งเป็นเมืองและมีอารยธรรมจนสามารถใช้อักษรเขียนในจารึกเป็นรากเหง้าของภาษาไทย แสดงให้เห็นว่าอักษรไทยไม่ได้ประดิษฐ์ขึ้นในสมัยพ่อขุนรามคำแหงซึ่งอยู่ในช่วงต้นศตวรรษที่ 18 (ระยะเวลาห่างกัน 500-600 ปี) จารึกที่พบที่ศรีเทพเป็นคำสอนในศาสนาพุทธทำให้เชื่อว่าการนับถือผสมผสานทั้งศาสนาฮินดูและพุทธศาสนานิกายหินยานและเถรวาท ไม่ใช่เรื่องแปลกเพราะปัจจุบันสังคมไทยเป็นพหุศาสนานับถือทั้งพุทธ-พราหมณ์-ผีไปพร้อมกัน

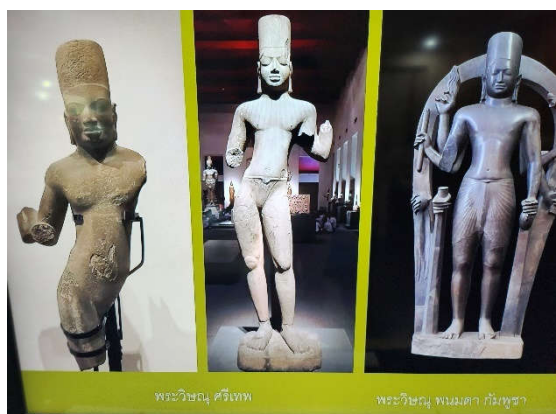
การตั้งเป็นชุมชนก่อนจะเป็นเมืองศรีเทพสามารถย้อนหลังก่อนยุคประวัติศาสตร์เมื่อกว่าสองพันปี มีการพบโครงกระดูกมนุษย์และเครื่องใช้ต่างๆ หลักฐานยืนยันของการผสมผสานวัฒนธรรมคือ ปรางค์สองพี่น้องซึ่งอยู่ในเขตเมืองเก่าเป็นรูปแบบศิลปะเขมรโบราณแบบปาปวนเป็นศิลปกรรมของศตวรรษที่ 18 การก่อสร้างด้วยศิลาแลงรูปแบบศิลปะเขมรยุคเริ่มต้นเมืองพระนครมีการพบรูปปั้นพระแม่อุมาวดีเทวีมเหศวรและมีการพบรูปปั้นของพระกฤษณะแบบลอยเต็มตัวและรูปปั้นพระสุริยเทพ ขณะเดียวกันมีการพบรูปสลักธรรมจักรของพุทธศาสนาแบบมหายานบ่งชี้ว่าศรีเทพมีการผสมผสานความเชื่อทางศาสนา

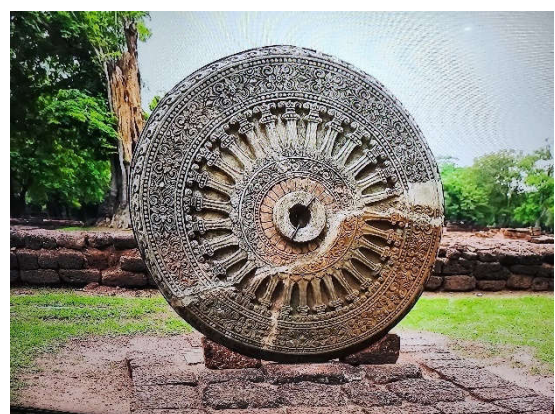
ปรางค์สองพี่น้อง

จารึกภาษาปัลลวะ

รูปปั้นพระวิษณุและสุริยเทพ

ธรรมจักร สัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา

ศูนย์กลางทวารวดีอยู่ที่ไหน

มีความเชื่อว่าเมืองศรีเทพเป็นศูนย์กลางของนครรัฐทวารวดีหรือทวารกาซึ่งเป็นเมืองของพระกฤษณะอวตารของพระวิษณุหรือพระนารายณ์ ชื่อเมืองบ่งบอกอยู่แล้วว่าอารยธรรมนี้เมื่อแรกตั้งคือลัทธิไวษณพนิกาย การพบจารึกอักษรปัลลวะและเหรียญเงินที่ระบุข้อความ “ศรีทวารวดีศวรปุณยะ” อาจเป็นชื่อเจ้าเมืองก็ได้ ซึ่งทั้งจารึกปัลลวะและเหรียญเงินมีการพบทั่วไป เช่น เมืองอุทอง นครปฐมโบราณ เมืองราด ฯลฯ ความเชื่อของนักวิชาการบางส่วนเห็นว่าทวารวดีอาจเป็นอารยธรรมที่กระจายตัวอยู่ในภาคกลางแต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าเมืองศรีเทพซึ่งอยู่ตอนบนของแม่น้ำป่าสักอาจเป็นศูนย์กลางเริ่มต้นของทวารวดีและศูนย์กลางนี้อาจย้ายลงมาที่ละโว้ก่อนที่จะกระจายตัวไปรัฐต่างๆ ในภาคกลาง ทวารวดีมีการวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ชื่อเมืองอโยธยาศรีรามเทพนครจนไปถึงอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาจนมาถึงรัตนโกสินทร์ นครรัฐสำคัญที่มีความเชื่อมโยงเป็นศูนย์กลางทวารวดี เช่น

เมืองอุทองโบราณ บริเวณลุ่มแม่น้ำจะระเข้าสามพันเป็นสาขาของแม่น้ำเจ้าพระยา เมืองโบราณมีขนาดกว้าง 1 กม. ยาว 2 กม. มีคูน้ำและกำแพงดินปรากฏมีการค้าขายทางทะเลกับประเทศจีนตั้งแต่ “ราชวงศ์ถัง” มาอย่างน้อยตั้งแต่ศตวรรษที่ 11-12 ใกล้เคียงกับเมืองศรีเทพ มีการพบโบราณสถานและโบราณวัตถุมีการพบศิลาจารึกอักษรปัลลวะ มีการกล่าวว่าพุทธศาสนาแบบเถรวาทเข้ามาในสุวรรณภูมิที่เมืองอุทองเป็นครั้งแรก ขณะเดียวกันอุทองมีการรับอารยธรรมศาสนาพราหมณ์ลัทธิไวษณพนิกายและไศวนิกายเข้ามาในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน เมืองอุทองเป็นเมืองโบราณที่สำคัญต่อมาพัฒนามาเป็นรัฐสุพรรณภูมิเมื่อผนวกกับอโยธยาจนเป็นอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ราชวงศ์สุพรรณภูมิมีกษัตริย์ปกครอง 13 พระองค์ยาวนานถึง 178 ปี ตั้งแต่ขุนหลวงพะงั่วจนถึงพระมหาจักรพรรดิและพระมหินทราธิราชเป็นองค์สุดท้ายจนเสียกรุงครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2112) วิวัฒนาการของอุทอง-อโยธยาสืบเนื่องมาจนถึงยุครัตนโกสินทร์และประเทศไทยในปัจจุบัน

นครปฐมโบราณ ศูนย์กลางเดิมอยู่ที่เมืองพระประโทณ จ.นครปฐมในปัจจุบัน เป็นเมืองที่อยู่ในลุ่มน้ำนครชัยศรี โบราณสถานแบบศิลปกรรมทวารวดีมีการพบมากแถบบริเวณเมืองพระประโทณและรอบนครปฐมโบราณ เดิมเจดีย์เป็นสีขาวแบบโอ่งคว่ำศิลปกรรมลังกาต่อมาสมัยรัชกาลที่ 4 ก่อครอบองค์เดิมมีการพบแผ่นจารึกภาษาปัลลวะและเหรียญเงินยุคทวารวดี “ศรีทวารวดีศวรปุณยะ” แปลว่าบุญกุศลของพระราชาแห่งศรีทวารวดี คล้ายกับพบที่เมืองศรีเทพซึ่งนักวิชาการบางส่วนเชื่อว่าเป็นศูนย์กลางของทวารวดีควบคู่ไปกับความเชื่อว่าเมืองอุทองเป็นศูนย์กลางทวารวดีและขยายไปนครปฐม ซึ่งทั้งสองเมืองมีศักยภาพในฐานะเป็นประตูการค้าทั้งทางบกและทางทะเลหรือทั้งสองเมืองอาจจะเป็นเมืองหลักร่วมกันในการเป็นศูนย์กลางทวารวดี

เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี เชื่อว่ากำเนิดตั้งแต่ศตวรรษที่ 12 ร่วมสมัยกับศรีเทพมีการขุดพบโบราณวัตถุและจารึกอักษรภาษาปัลลวะและโบราณสถานในพื้นที่ถึง 67 แห่ง แสดงให้เห็นว่าเป็นเมืองใหญ่ในอดีต กรมศิลปากรมีการขุดค้นเพิ่มเติมแต่ก็ยังไม่พบหลักฐานเชื่อมโยงกับทวารวดีที่ชัดเจนแต่ก็น่าจะมีความสัมพันธ์ในระดับหนึ่ง **ทางภาคอีสานบริเวณแอ่งโคราชที่อำเภอสูงเนินมีเมืองราดและเมืองเสมามีการค้นพบกำแพงเมืองแหล่งโบราณสถานและพบวัตถุโบราณร่วมสมัยทวารวดีและเขมรเมืองพระนคร อาณาเขตสมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ก่อนการผนวกดินแดนเป็นมณฑล อาณาเขตของไทยหรือสยามรัฐด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือไม่เกินเมืองโคราชหรือนครราชสีมาในปัจจุบัน บริเวณที่เหลือเป็นทุ่งกุลาร้องไห้และหัวเมืองต่างๆ ร่วมยุคนครยโสธรประขอมของเขมรโบราณ**

ส่องกล้องไหม้แมชชีนย้อนปัจจุบันสู่อดีตเหมือนละครบุพเพสันนิวาสและ/หรือพรหมลิขิตไปสู่ประวัติศาสตร์ศตวรรษที่ 11-12 หรือผ่านมา 1,400 ปี การเข้าใจต้องแยกแยะความรู้ที่ได้จากละครทีวีหรือภาพยนตร์ซึ่งเน้นความบันเทิงกับตำนานซึ่งก็มีความจริงบางส่วนแต่เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นนิยาย ขณะเดียวกันด้านวิชาการของนักประวัติศาสตร์มีความคิดเห็นแตกต่างกันไป การย้อนยุคประวัติศาสตร์ต้องไม่เอาแผนที่และเขตแดนประเทศไทยในปัจจุบันเป็นตัวตั้งรวมถึงต้องขจัดอคติด้านชาตินิยมและจังหวัดนิยม ทวารวดีในความเห็นของผู้เขียนแนวโน้มน่าจะเป็นกลุ่มนครรัฐบริเวณแม่น้ำยมและที่ราบภาคกลางบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยา-แม่น้ำนครชัยศรีที่มีวัฒนธรรม-ประเพณี เช่น ภาษาพูดคล้ายกันคือพูด “ภาษาใต้-ไท” ความเชื่อด้านศาสนาผสมผสานฮินดู-พราหมณ์-พุทธศาสนาทั้งมหานิกายและเถรวาทรวมทั้งความเชื่อศาสนาผี ประเทศจีนตั้งแต่ราชวงศ์ซ่งได้จนถึงราชวงศ์ซ่งเรียกเมืองต่างๆ ในกลุ่มนี้ว่า “เสียมลั่ว” นักวิชาการบางคนว่าน่าจะเป็นรัฐสุโขทัยบ้างว่าหมายถึงรัฐสุพรรณภูมิ (หมายเหตุ : อย่าสับสนสุพรรณภูมิหรือจีนเรียกว่ากิมหลินหมายถึงภูมิภาคอุษาคเนย์ ขณะที่สุพรรณภูมิเป็นชื่อนครรัฐโบราณแถบลุ่มน้ำนครชัยศรี)

หากดูความเชื่อมโยงจะเห็นว่าเมืองอู่ทองโบราณเป็นรัฐที่มีเครือข่ายผ่านทางเครือข่ายโดยเฉพาะราชวงศ์สุพรรณภูมิมีเขตแดนนครปฐม-ราชบุรีไปจนถึงนครศรีธรรมราช ทางเหนือในสมัยขุนหลวงพะงั่ว (พ.ศ. 1854-1931) สามารถแผ่อิทธิพลไปถึงรัฐสุโขทัยทำให้มีศักยภาพและเชี่ยวชาญการค้าทางบกเชื่อมต่อทางทะเลต่อมาได้รวมกันเป็น “กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา” และต่อเนื่องจนเป็นรัตนโกสินทร์สมัยรัชกาลที่ 1 (พ.ศ. 2325) เรียกว่ากรุงรัตนโกสินทร์อินทอโยธยาและต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “กรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุทธยาฯ” ขณะที่เมืองศรีเทพนักวิชาการบางส่วนเชื่อว่าเป็นศูนย์กลางรัฐทวารวดีซึ่งจากหลักฐานและจารึกต่างๆ แสดงว่าเป็นรัฐที่มีพลังอำนาจทั้งทางทหาร การเมือง เศรษฐกิจและสถาปัตยกรรมจึงสามารถสร้างสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่จนสามารถขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก อย่างไรก็ตามศรีเทพขาดความเชื่อมโยงการเป็นรัฐไทยถึงปัจจุบันหลังสิ้นสุดลงของศตวรรษที่ 18 กลายเป็นเมืองร้างจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ในช่วงเวลาการเสื่อมหรือสิ้นสุดของศรีเทพมีรัฐเกิดใหม่ เช่น สุโขทัย-ศรีสัชนาลัยและอโยธยาศรีรามเทพนครซึ่งเวลาต่อมาได้ผนวกกับรัฐสุโขทัย

เมืองศรีเทพอาจเหมือนรัฐไทยในอดีตหลายแห่งที่เคยรุ่งเรืองแล้วหายสาบสูญไปในภายในกาลเวลาของประวัติศาสตร์ เช่น (1) เมืองสุวรรณโคฒาคำ (อำเภอยางชุมน้อย) ตามตำนานกล่าวว่าจมไปอยู่ใต้แม่น้ำโขง (2) เมืองราดปรากฏอยู่ในจารึกเป็นเมืองของพ่อขุนผาเมือง ปัจจุบันยังมีร่องรอยศิลปกรรมทั้งมหายานและฮินดู(3) เมืองเสมาปัจจุบันอยู่ที่อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดนครราชสีมายังมีร่องรอยของเมืองลักษณะเป็นเมืองใหญ่ซ้อนเมืองเดิมมีกำแพงเมืองและโบราณสถาน-โบราณวัตถุมากมายเป็นศิลปกรรมยุคทวารวดีคล้ายเมืองศรีเทพ (4) เมืองไชยาโบราณซึ่งยังมีซากเมืองและโบราณสถานผสมผสานศิลปกรรมแบบศรีวิชัยและพุทธศานิกายเถรวาท (5) ลำสุตมีการพบเมืองโบราณบนเขาเมืองดอนจังหวัดนครศรีธรรมราช มีการพบโบราณวัตถุมากมายปัจจุบันยังไม่ทราบที่มาที่ไปของเมืองนี้

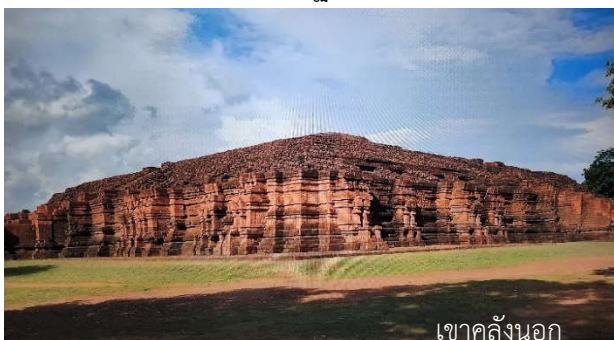
ฉากทัศน์เมืองศรีเทพเป็นเมืองโบราณไม่ต่างไปจากที่กล่าวข้างต้นไม่ทราบที่มาที่ไปแม้แต่ชื่อก็ไม่รู้ เป็นการร่อนโลมจากพระวินิจฉัยของกรมดำรงราชานุภาพเมื่อครั้งไปตรวจราชการ (พ.ศ. 2447) โดยได้ความได้ว่ามีทำเนียบเก่าสมัยรัชกาลที่ 2 ระบุชื่อเมืองวิเชียรบุรี ทรงวินิจฉัยว่ายังหาชื่อเมืองไม่ได้ให้ใช้ “ศรีเทพ” ไปก่อน ลักษณะเป็นเมืองร้างไม่น้อยกว่าหกศตวรรษ สามารถสืบค้นได้ไปถึงศตวรรษที่ 11 ลักษณะเป็นเมืองโบราณกำแพงซ้อนกันเป็นสองเมืองคือ “เมืองใน” สันนิษฐานว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มีสถูปขนาดใหญ่ ศิลปกรรมแบบอินเดียใต้, โบราณสถานปราสาทศรีเทพซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมคล้ายเขมรโบราณก่อนยุคเมืองพระนคร, ปราสาทสองพี่น้องสถาปัตยกรรมสมัยยุคเขมรเมืองพระนคร เมืองอีกส่วนหนึ่งมีกำแพงและคูน้ำเรียกว่า “เมืองนอก” สันนิษฐานว่าจะเป็นที่อยู่อาศัยพบร่องรอยสิ่งก่อสร้างอาจเป็นพระราชวังและร่องรอยที่อยู่อาศัย ย้อนหลังไปเกือบสองพันปี

ทั้งนี้ถึงแม้ว่าหลักฐานทั้งในด้านภูมิรัฐศาสตร์ทำเลที่ตั้งและการเชื่อมโยงที่จะกล่าวว่าเป็นศูนย์กลางของนครรัฐทวารวดี โบราณสถานของศรีเทพที่พบเห็นอยู่ในขณะนี้ก็เป็นเพียงบางส่วนจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการขุดค้นเพิ่มเติมซึ่งจะทำให้ได้หลักฐานมากขึ้น อย่างไรก็ตามก็ตีจากโบราณสถานและโบราณวัตถุขนาดใหญ่ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของเมืองศรีเทพต่างกับปราสาทหินพิมายหรือปราสาทเขาพนมรุ้งซึ่งเป็นศิลปกรรมแบบเขมรโบราณ โบราณสถานของศรีเทพมีความโดดเด่น

เด่น เช่น ปราสาท-สถูปเขาค้างในและเขาค้างนอกเป็นศิลปกรรมโจฬะแบบอินเดียตอนใต้รูปแกะสลักที่ฐานเป็นแบบอินทูนิกายไวยวนพ มีการพบรูปปั้นลอยตัวของพระวิฆณุเทพ-พระกฤษณะและพระสุริยเทพ ขณะเดียวกันพบชิ้นส่วนขนาดใหญ่ของธรรมจักรซึ่งเป็นพุทธศาสนาทั้งลัทธิมหายานและลัทธิเถรวาท ขณะที่ปราสาทสองพี่น้องเป็นศิลปกรรมแบบเมืองพระนครและมีร่องรอยว่าอยู่ในศาสนาฮินดูไศลนิกายซึ่งบูชาพระศิวะ ที่กล่าวเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ “UNESCO” ขึ้นทะเบียนเป็นเมืองโบราณมรดกโลกเป็นแห่งที่ 7 ของไทย

โบราณสถานที่สำคัญของศรีเทพ เช่น เขาค้างนอก เป็นโครงสร้างศิลาแลงเริ่มขุดเมื่อปีพ.ศ. 2511 เป็นเนินดินภูเขาอย่างนุ่มๆ ในแต่ละยุคสมัยมีการบูรณะซ่อมแซมโบราณสถานอย่างต่อเนื่อง สร้างด้วยศิลาแลงไม่ใช่หินทรายเหมือนในศิลปกรรมแบบเขมรโบราณ คาดว่ารูปแบบเดิมคงเป็นลักษณะสถูปภายในที่บ้นมีบันไดขึ้นทั้ง 4 ด้านสันนิษฐานว่าก่อสร้างประมาณพุทธศตวรรษที่ 13-14 เป็นการจำลองจักรวาลไว้บนผิวดิน

เป็นความเชื่อในศาสนาฮินดูต่อมารับอารยธรรมศาสนาพุทธมหายาน สันนิษฐานว่าน่าจะมีเจดีย์โบราณไว้ด้านบนเป็นลักษณะศิลปกรรมแบบทวารวดีซึ่งก็มีการพบรูปแกะสลักพระกฤษณะและบริเวณใกล้เคียงมีพบร่างกระดูกมนุษย์และกระดูกสุนัขอายุประมาณ 2,000 ปีเชื่อว่าในยุคหนึ่งผู้หญิงเป็นใหญ่เป็นผู้นำชุมชน การที่มี

ประเพณีฝังสุนัขร่วมกับผู้ตายเป็นความเชื่อว่าจะเป็นผู้นำทางไปสู่สวรรค์

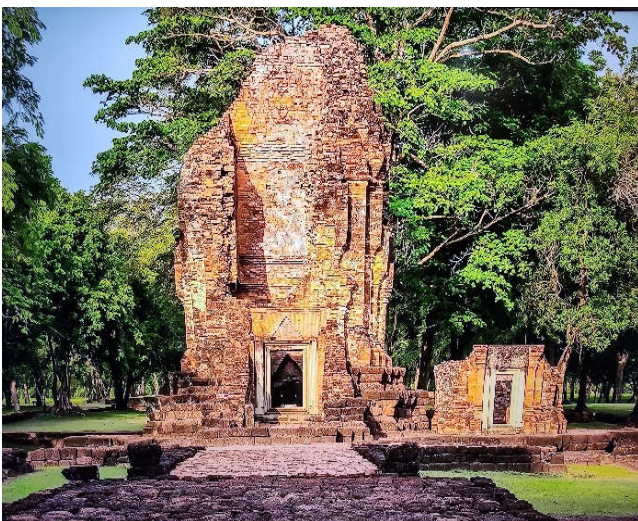
เขาลังใน ตั้งอยู่บริเวณกลางเมืองศรีเทพชื่อเขาลังในเป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกจากเคยเป็นเนินดินชาวบ้านเชื่อว่าเป็นที่เก็บของมีค่าจึงเรียกว่าเขาลังใน เป็นศาสนสถานก่อด้วยศิลาแลงสร้างราวศตวรรษที่ 12 เป็นศิลปกรรมวัฒนธรรมทวารวดีเพื่อใช้เป็นศาสนสถานในพุทธศาสนาเถรวาทสองร้อยปีต่อมาเปลี่ยนเป็นลัทธิมหายาน หลักฐานสำคัญบ่งชี้ว่าเดิมเป็นศาสนสถานศิลปกรรมแบบศิลปะโจชะ (อินเดียใต้) อาจจำลองรูปแบบของศาสนาจักรนาลันหาตั้งอยู่ที่รัฐวิหารประเทศอินเดีย รูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ของทวารวดีคือ

ปติมากรรมปูนปั้นรูปคนแคระที่มีศีรษะเป็นมนุษย์สลับกับรูปสัตว์ในท่าแบกประกอบลายพันธุ์พฤกษา เดิม น่าจะเป็นพุทธศาสนาเถรวาทต่อมาในศตวรรษที่ 14 เปลี่ยนเป็นลัทธิมหายานผสมผสานกับศาสนาฮินดู ลัทธิไวษณพิกายต่อมาศตวรรษที่ 18 ศูนย์กลางการค้าเปลี่ยนไปที่รัฐสุโขทัยและรัฐละโว้ซึ่งมีการรับวัฒนธรรมต่อเนื่อง เช่น พระปรางค์จังหวัดลพบุรี

ปรางค์สองพี่น้อง เป็นสถาปัตยกรรมแบบเขมรโบราณยุคเมืองพระนครอาจสร้างในศตวรรษที่ 16-17 เป็นปราสาทก่ออิฐสององค์ ปัจจุบันปรางค์องค์ใหญ่ทลายลงเหลือองค์เล็กมีการแกะสลักศิลปะเขมรเป็นรูปพระแม่อุมาวดีเทวีนเศวร (พระศิวะอัมม่านางปารวตีประทับอยู่หลังโคนนที) เป็นเทวาลัยแสดงถึงการรับทั้งลัทธิไศลนิกายบูชาพระศิวะและไวษณพิกายบูชาพระวิษณุ ซึ่งศิลปกรรมคล้ายกับปรางค์ศรีเทพซึ่งอยู่ใกล้กันเป็นศิลปกรรมประมาณศตวรรษที่ 18 น่าจะเป็นช่วงปลายของรัฐศรีเทพ

ปรางค์ศรีเทพ เป็นสถาปัตยกรรมแบบเขมรเป็นปราสาทก่ออิฐตั้งอยู่บนฐานศิลาแลง อนุมานว่าเป็นเทวาลัยเนื่องในศาสนาฮินดูลัทธิไศลนิกายสร้างราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 ภายหลังมีการพยายามดัดแปลงให้เป็นพุทธศาสนาเถรวาทแต่ทำไม่สำเร็จ มีการพบชิ้นส่วนที่เกี่ยวข้องกับพุทธศานามหายานจำนวนมากกระจายอยู่ในพื้นที่ จากรูปแบบเป็นศิลปะเขมรยุคเมืองพระนครคล้ายกับปราสาทหินพิมายและอีกหลายแห่งในภาคอีสานของไทย

ปรางค์สองพี่น้อง

ปรางค์ศรีเทพ

ปัจจัยมบพ

เมืองศรีเทพแบ่งลักษณะเมืองออกเป็นสองชั้นคือเมืองนอกกับเมืองในมีการแบ่งพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และที่อยู่รวมถึงสถูปทั้งที่เขาค้างนอกและสถูปเขาค้างในซึ่งเป็นขนาดใหญ่รวมถึงปรางค์ต่างๆ ตลอดจนคูน้ำและบ่อน้ำในเมือง แสดงให้เห็นว่าศรีเทพในอดีตเป็นเมืองขนาดใหญ่เป็นรัฐที่มีอำนาจทั้งด้านเศรษฐกิจการเมือง-การปกครองโดยเฉพาะจำนวนของประชากรซึ่งน่าจะมีจำนวนหลายหมื่นจึงจะสามารถเป็นปัจจัยการผลิตเกื้อกูลความเป็นอยู่ของเมือง ตลอดจนมีความเจริญทางวัฒนธรรมจนสามารถจารึกตัวอักษรภาษาปัลลวะอินเดียตอนใต้ผสมมอญซึ่งต่อมาได้มีการต่อยอดเป็นภาษาไทยในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามการที่จะฟันธงว่าศรีเทพเป็นศูนย์กลางนครรัฐทวารวดีแบบเชิงเดี่ยวโดยปฏิเสธหลักฐานและจารึกที่พบในเมืองโบราณอื่นๆ เช่น เมืองอู่ทอง เมืองอโยธยา เมืองลพบุรี นครปฐมโบราณ ฯลฯ

อีกทั้งจารึกที่พบเมืองศรีเทพระบุว่าชื่อเมือง “ไพศาลี” ส่วนเหรียญเงินที่ปรากฏข้อความภาษาสันสกฤต “ศรีทวารวดีศวรปุณยะ” เข้าใจว่าเป็นเงินตราที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนซื้อสินค้ามีการพบในหลายพื้นที่ไม่ใช่เฉพาะที่เมืองศรีเทพ ทั้งหมดที่กล่าวเป็นปริศนาขาดความชัดเจนว่าศูนย์กลางทวารวดีในช่วงต่างเวลาดังกล่าวหลายศตวรรษอาจมีการเคลื่อนย้ายไปอยู่ศูนย์กลางบริเวณลุ่มแม่น้ำป่าสัก ลุ่มน้ำเจ้าพระยา ลุ่มน้ำแม่น้ำนครชัยศรี ข้อสันนิษฐานส่วนบุคคลของผู้เขียน “เมืองศรีเทพอาจไม่ได้สูญไปไหน” แต่ด้วยทำเลการค้า

ที่เปลี่ยนไปหรือทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่สามารถดำรงความเป็นเมืองทำให้เมืองและพลเมืองอาจมีการเคลื่อนย้ายเกิดเป็นชุมชนหรือผสมผสานกับคนในพื้นที่เกิดเป็นเมืองแห่งใหม่ เช่น ขึ้นไปทางเหนือเป็นประชากรส่วนหนึ่งของรัฐสุโขทัยและบางส่วนอาจเคลื่อนย้ายลงใต้ไปรัฐละโว้ (ลพบุรี) ต่อมารวมกับอโยธยาและอู่ทอง-สุพรรณภูมิผนวกเป็นอาณาจักรในชื่อกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา

(เหรียญเงินโบราณยุคทวารวดี)

ข้อสันนิษฐานนี้คล้ายกับเมืองเก่าอยุธยาหลังเสียกรุงครั้งที่สองโดยอาณาจักรอังวะสมัยพระเจ้ามังระ (พม่า) ทำลายลงจนเป็นเมืองร้างมีการเคลื่อนย้ายผู้คนกลายเป็นกรุงรัตนโกสินทร์อินทอโยธยาและต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น กรุงเทพมหานครอมรัตนโกสินทร์ มหินทรา ยุทธยาฯ ประวัติศาสตร์ของศรีเทพและอารยธรรมทวารวดีอาจเป็นตัวจิ๊กซอว์ที่บางส่วนสูญหายหรือหาไม่พบ ข้อมูลที่คลุมเครืออาจเป็นทั้งถูกหรือผิดหรือเพี้ยนเป็นประเด็นที่สามารถโต้แย้งกันได้ด้วยเหตุและผล จำเป็นที่นักวิชาการประวัติศาสตร์และผู้สนใจจะต้องมีการศึกษาต่อยอดต่อไป.....

